

ב' מיני בטחון

ספר אבן ישראל - דרוש ג

הנה יש שני מיני בטחון: בטחון של חובת הלבבות ובטחון של הרמב"ן. להחז"ה צריך לבטוח בהקב"ה ע"י השתדלות דוקא כי אסור לסמוך על הנס ואף שאין מעצור להקב"ה להושיע אף בלא השתדלות אעפ"כ מה שבכחו לעשות מחוייב הוא לעשות ע"ש שער הבטחון פרק ד' וחטא אסא לא היה רק מה שלא דרש בה' כלל רק ברופאים כמפורש בפסוק, ולהרמב"ן הבטחון הוא להשליך על ה' לבד יתבלי שום סיבה ומה שדר"ל ורפא ירפא היינו שניתן רשות לרופא לרפא אבל העובד השלם אין רצוי לדרוש כלל ברפואה טבעית. ולדידיה גם בפרנסה א"צ שום השתדלות רק בטחון בה'.

רמב"ן ויקרא כו, יא

...והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות טו כו) כי אני ה' רופאך. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקרה עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כענין חזקיהו בחלותו (מ"ב כ ב ג).... אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך... וכך אמרו (ברכות סד א) כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא... והוא מאמרם (ברכות ס א) שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, אילו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרי הטבעים: וזו היא כונתם באמרם (שם) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. ועל כן האנשים הנציים שהכו זה את זה באבן או באגרופ (שמות כא יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה. אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים:

מדרגת האדם, דרכי הבטחון, פרק ט

מצינו בספר אבן ישראל לאדמו"ר הגאון רבי ישראל סלנטר ז"ל: שיש שני מיני בטחון: בטחון של חובת הלבבות ובטחון של הרמב"ן... וכפי הנראה שיטת החובות הלבבות היא בשביל בעלי הבתים היראים, והשיטה של הרמב"ן בשביל חובשי בית המדרש, אשר אחת שאלו שבתם בבית ה' כל ימי חייהם, שאינם צריכים שום סבה [=השתדלות] אלא לבטח בה' בלי השתדלות.

בית הלוי על בראשית פרק מא פסוק א

באמת התורה התירה לאדם ההשתדלות בצרכי גופו וכמשה"כ (דברים טו) וברכך בכל אשר תעשה, וכן כתיב (שם יא) ואספת דגנך ותירושך ואמר ר' ישמעאל במסכת ברכות (דף ל"ה) הנהג בהם מנהג דרך ארץ, ועיקר הענין יש לומר דזהו כלל לאיש הישראלי שיהיה לבו שוקט ובטוח בה' והא דהתירה התורה להשתדלות הוא משום דלא כל אדם יכול להגיע למדרגת הבטחון הגמור וע"כ הותר לו ההשתדלות כדי שיהיה לו סיוע שיגיע למדרגת הבטחון וצריך כל אדם לחדש לו מלאכה ועסק כדי שיהיה נקל לו לבטוח בה'... וא"כ שיעור ההשתדלות הנרצה אינו שוה בכל אדם רק כל אחד לפי ערכו, דמי שיכול להגיע לבטוח במעט מלאכה אזי מה שירבה להשתדל יותר מכפי הנצרך לו לזה השיעור כבר יחשב לו לחטא נגד מדת הבטחון כי הרבה להלוך אחרי ההשתדלות ולא בטח. ומי שבטחונו עדיין קטן משל חבירו יוכל לעסוק במלאכתו יותר מחבירו עד שגם הוא יהיה יכול להשקיט רוחו ולבו לבטוח בה' דעיקר בחינת בטחון הוא השקטת רוחו ולבו להשליך על ה' יהבו.

חובות הלבבות פרק א

אם הוא מגביר עבודת האלהים, ובוחר ביראתו, ובטוח בו בעניני תורתו ועולמו, וסר מן הדברים המגונים וכוסף למידות הטובות, לא יבעט במנוחה, ולא יטה אל השלוה, ולא ישיאהו היצר, ולא יפת בכשפי העולם, יסתלק מעליו טורח הגלגול והסיבוב בהבאת טרפו, מפני הסתלקות שני הפנים [הנזכרים] מעליו, הבחינה והבעיטה בטובה, ויבו

ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק ל פסוק טז

אלי תבא כי שכור שכרתיך. ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות זה מדעתה ובהסכמתה. ובזה הספור הנראה מגונה אצל מגלי פנים בתורה הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה ענינו אצל אדם ואשתו קודם חטאם כי לא היתה כוונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שבהיו' כוונת האמהו' רצויה לפני האל ית' בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי לצדיק שיעש' השתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישג התכלית כאמרם ז"ל (יבמות פרק הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים:

רב אברהם בן הרמב"ם

ואין כוונת הפסוקים המעוררים על הבטחון כגון השלך על ה'... כי מפני בטחונו [רשאי] שומר הדתלישב בחיבוק ידים ללא מאמץ להשגת פרנסתו ולחכות שמזונותיו יבואו לו מן השמיים כאותו מן... כי זוהי מדרגה שלא כל אחד יכול להשיגה ואפילו גדולי התנאים עבדו בפרך לפרנסתם. הלל היה חוטב עצים וקרנא היה דולה מים... וגם הנביאים עמלו למחייתם, נח עסק בזריעה, אברהם עסק ברעיית צאן... ואדון הנביאים היה רועה צאן יתרו... ולא עוד אלא שיועצים הם לטרוח כמ"ש יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך.

רבינו בחיי על בראשית פרק ל פסוק לח

עוזרים אותו הציג המקלות ההם לשני ענינים: האחד להעלים הנס ולהסתירו כדי שלא תשלוט בו עין הרע... השני כדי שיתקיים הנס ע"י מעשה הטבע כמו שמצינו שאמר הקב"ה ליהושע במלחמת העי (יהושע ח) שים לך אורב לעיר מאחריה וכיון שכל מלחמותיהם של ישראל היו ע"י נס מה להם לאורב אבל צוהו שיעשה דבר שיהיה סבה לנס:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תיג

ומי שהשיגו החולי אינו סומך על הנס שלא לשאול ברופאים ולהתעסק בדברים המועילים בין בדברים הטבעיים בין בסגולות. והוא אמרו ורפא ורפא ואמרו ז"ל מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. ואמרם נתנה רשות לומר שאין זה הפך מה שהזהירה התורה בהשגחה. ובגדר זה נכנסו כל דרכי הרפואות... ולא עוד אלא שאסור להכנס בעיני הסכנות ולבטוח על הנס... אמרו כל הסומך על הנס אין עושין לו נס. ומותר לבטוח באדם והוא שלא יסור לבו מן השם. ואמרו ארור הגבר אשר יבטח באדם ומה' יסור לבו. אך לבטוח בשם ושיעשה לו תשועה ע"י האיש הפלוני מותר ומצוה. וזה כולל כל עסקי בני האדם במלאכתם זולתי האנשים השלמים ושזכויותיהם מרובות. כמעשה דרבי חנינא בן דוסא... ואפילו החסיד שבחסידיים אין להם רשות לעשות במלאכתן דרך הבטחון רק כדרכו של עולם. שלא יאמר אדליק נרי במים או ביין ואסמוך על הנס. אע"פ שאמר במס' תענית (פ"ג דף כ"ה) הוא החסיד לבתו ששגגה בערב שבת ושמה בנר יין במקום שמן ונצטערה. אמר לה בתי אל תצטערי מי שאמ' לשמן וידליק הוא יאמר ליין וידליק.

חכמה ומוסר

אמנם לא ייכנס בדעתו של הבוטח בה' ויאמר דכיוון דנקצה לו מתחילת השנה שירוויח כך וכך אם כן למה צריך לטרוח לעשות מלאכה או שום משא ומתן כדי להרויח הון דכבר קצובים לו מה שירוויח באותה שנה וילך וישב בטל בביתו ויסמוך על הנס לראות איזה מציאה או לסמוך על אחרים דהא ליתא משום דמעיקרא מה שנקצב לו הוא על ידי שמרוויח שעוסק במלאכת עראי או במשא ומתן שלו

שו"ת אגרות משה חלק או"ח ב סימן קיא

בדבר אם יש איזה מעלה או גם איזה חשש איסור ליקח אינשורענס פאליסע מצד שהוא ח"ו כחסר לו בטחון בהשי"ת שביכלתו לעשרו שישאר אף אחריו ליורשיו סך גדול. הנה לע"ד אין בזה שום חסרון בבטחון בהשי"ת, דהוא ככל עניני מסחר שהאדם לא רק שרשאי אלא גם מחוייב לעשות מסחר ועבודה לפרנסתו ואסור לו לומר שאף אם לא יעשה כלום יזמין לו השי"ת פרנסתו באיזה אופן, דמנא לו שיש לו זכות כזה, לבד האיסור לסמוך על הנס אף לאלו שראוין להעשות להם נס